

BOBORAHIM MASHRAB G'AZALLARI JOZIBASI

Muxitdinova Saidaxon Baxodirxonovna

Toshkent viloyati. Piskent tuman

1-son politexnikum.

Ona tili va adabiyot o'qituvchisi.

88 055 55 07

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek mumtoz adabiyotining eng o'tli siymalaridan biri Boborahim Mashrab g'azallari badiiyati, ulardagi ishq talqini va shoir uslubiga xos bo'lgan joziba omillari keng ko'lamda tadqiq etiladi. Shoir ijodining xalqchilligi, isyonkor ruhi va tasavvufiy ramzlar bilan bog'liqligi aniq misralar yordamida tahlil qilinadi.

Kirish

Boborahim Mashrab o'zbek adabiyoti tarixida "Shox Mashrab", "Devonai Mashrab" nomlari bilan e'zozlanadi. Uning ijodi nafaqat badiiy meros, balki o'z davrining ijtimoiy-siyosiy hamda ma'naviy-axloqiy muammolariga nisbatan bildirilgan keskin norozilik va ruhiy hurlik manifestidir. Mashrab g'azallaridagi joziba — bu quruq so'z o'yini emas, balki qalbning eng chuqur qatlamlaridan chiqqan samimiy olovdir.

Boborahim Mashrab (1640 – 1711) – o'zbek mumtoz adabiyoti namoyandasi, shoir, tasavvuf-tariqatlarining vakili. Xalq ichida “Devona Mashrab”, “Eshon Mashrab”, “Shoh Mashrab”, “Telba Mashrab”, “Mardi xudo”, “Avliyoi Haq”, “Sohibi karomat” kabi nomlar bilan mashhur bo'lgan. Ijodiy merosi “Devonai Mashrab” qissasi, turli tazkira, bayoz va majmualar orqali yetib kelgan. Mashrab faqat otashzabon ijodkor sifatidagina emas, balki, ayni zamonda, adolatsizlik va zo'ravonlik, qaboxat va jaholat bilan aslo kelisha olmaydigan dovyurak shaxs

sifatida ham dong taratgan. Xalq tasavvurida u johil amaldorlar ustidan kuluvchi, ahloqan tuban kishilarni, munofiq din arboblarni ayovsiz fosh qilib, mehnatkashlar manfaatini himoya etuvchi botir soʻz, tadbirkor kurashchi tarzida shakllangan: oddiy xalq Mashrab timsolida oʻz ishonchli vakilini, oʻz orzuinilishlarini baralla ayta oluvchi otashin siymoni koʻrgan.

Ilohiy ishq va tasavvufiy falsafa tahlili

Mashrab gʻazaliyotining oʻzagini "Ishq" tashkil etadi. Shoir talqinidagi ishq — bu bandaning oʻz asliga, yaʼni Allohga qaytishga boʻlgan cheksiz ehtiyojdir. Uning gʻazallarida dunyoviy goʻzallar tasviri ham oxir-oqibat ilohiy jamolga borib taqaladi. Masalan, uning mashhur misralarida shunday deyiladi:

Agarchi yoring bo'lsa, Mashrabdek bo'l, Ki ul yor yo'lida jonin nisor etdi.

Bu yerda shoir "jonni nisor etish" orqali tasavvufdagi "fano" maqomini — yaʼni Haq yoʻlida oʻzligidan kechishni koʻzda tutadi. Mashrabning jozibasi shundaki, u ishqni azob yoki kulfat sifatida emas, balki insonni yuksaltiruvchi, uni "mansab" va "mol-dunyo" kabi kishanlardan ozod etuvchi kuch sifatida taʼriflaydi. Uning uchun yorsiz (Allohsiz) oʻtgan hayot maʼnosizdir.

Isyonkor ruh va ijtimoiy tanqid

Mashrab gʻazallarida joziba bagʻishlovchi yana bir muhim omil — bu uning qoʻrqmas va isyonkor xarakteridir. Shoir oʻz davridagi soxta dindorlar, riyokor shayxlar va zolim amaldorlarni ayovsiz tanqid qiladi. U xalq tilida "xarobot" deb atalgan erkinlik makonini afzal biladi:

Meni xarobot ichinda ko'ring, mast-u alastman, Zohidlar aro kirmasman, dardi-holin bilmasman.

Ushbu baytda shoir "zohid" (soxta taqvodor) va "xarobotiy" (erkin ruhli oshiq) tushunchalarini qarama-qarshi qoʻyadi. Uning gʻazallaridagi joziba ana shu

ochiqlikda, haqiqatni ayovsiz aytishida namoyon bo'ladi. Mashrab o'zini "mashrabiya" (shavq-zavq egasi) deb atab, quruq aqidalardan baland turishini namoyish etadi.

Badiiy san'atlar va obrazlar olami

Mashrab g'azallari badiiy jihatdan g'oyatda boy va rang-barang. Shoir o'z misralarida tashbeh, mubolag'a va tazod san'atlaridan mahorat bilan foydalanadi. Uning tili xalq dostonlari va og'zaki ijodiga juda yaqin bo'lgani uchun ham tez yodlanadi.

Charxi falakni yondirur ohi otashin bilsang, Ko'ksimni chok etib ko'rgil, dardu g'amim nihon bilsang.

Bu yerda shoir o'z dardining ko'lamini "charxi falakni yondirish" darajasida tasvirlaydi. Mubolag'a san'atining bu qadar samimiy qo'llanishi o'quvchida shoirning ichki kechinmalariga nisbatan chuqur hamdardlik uyg'otadi. Shuningdek, uning g'azallaridagi "soqiy", "may", "gul" va "bulbul" obrazlari tasavvufiy ma'nolar bilan to'yingan bo'lib, inson ruhining holatlarini aks ettiradi.

Ruhiy poklanish va axloqiy saboqlar

Mashrab ijodining jozibasi uning o'quvchini ruhiy poklanishga chorlashida hamdir. Shoir dunyoning foniyligini, inson bu dunyoga faqat imtihon uchun kelganini tinimsiz uqtiradi:

Dunyog'a kelgan kishi bir kun ketishi bordur, Qilgan amaling barcha hisob-u so'roli bordur.

Ushbu sodda, ammo teran misralar insonni o'zini anglashga, nafsini tiyishga chaqiradi. Mashrabning falsafasi — bu "olamni tark etish" emas, balki "olamdagi yomonliklarni tark etish" falsafasidir. Uning g'azallari orqali inson o'z qalbiga nazar soladi, o'zidagi kibr va hasad kabi illatlarni taniy boshlaydi.

Mustaqillik davrida Mashrab tavalludining 1992-yil 350 yilligi, 2006-yil 365 yilligi katta tantanalar bilan nishonlandi. Namangan shahrida Mashrab bog'i va haykali barpo etildi. Mashrabning tasavvufiy ruhdagi o'nlab she'rlari, "Kimyo" va "Mab dai nur" asari mo'tabar manbalar asosida birinchi bor nashr etildi. U adabiyot, falsafa, tasayovvuf-tariqatlari soxasida boy ilmiy meros qoldirdi. Mashrabning nafs xaqidagi fiklari ayniqsa e'tiborlidir: Shuhrat aylab kim alardek xudnamolarni ko'rung, Zohiru suvratparast nooshnolarni ko'rung. Zohirida sufiyman deb, tarki dunyo aylagan, Botini dunyoga moyil baxti qarolarni ko'rung. Xalqning ko'ziga har dam suvratin digar qilib, Nafs uchun shayton bilan borgan gadolarni ko'rung. Shuhratim ofat bo'lur deb Mashrabing qo'l olmadi, Ko'zda yoshim qatrasi durri baqolarni ko'rung. Nafsni yengish quroli esa pok ishqdir. Ishq insonga mislsiz kuch-qudrat, g'ayrat-shijoat beradi. Ishq, deganda mehr-muhabbat, muruvvat, saxovat, ezgulik, iroda, sabot, ilm, ibodat, oqillik, xokisorlik, adolat, sabr, qanoat, g'ayrat, kamtarlik, halimlik, mardlik, hayo, pokizalik, shirinso'zlik, shafqat, umuman, inson qalbini poklashga xizmat qiladigan, uni o'z Yaratuvchisiga yaqinlashtiradigan barcha ezgu fazilatlar tushuniladi. Zero, pokiza so'z va ma'nolar dard va muhabbatdan tug'iladi. Ishqning manzili inson ko'nglidir. Ko'ngil ishq tufayli poklanadi. Poklangan ko'ngildagi ishq ilohiy mohiyat kasb etadi, ya'ni ishq insonni yuksaltiradi. Lomakonni shahrida oshiqni shaydo qildi ishq, Anbiyou avliyolarni hovaydo qildi ishq. Jilvasin ko'rsatib zohirda elga rang-barang, Oru nomusdin kechib olamga g'avg'o qildi ishq. Bildiyu eshitti, Mashrabning qarori yo'q ekan, Zohrin go'yo qilib, botinin bino qildi ishq. Mashrab she'rlarida odam zotining asosiy nuqsoni nafs u hirs balosiga muhtalo bo'lganligini, bu nuqson uni ilohiy fazilatlardan mahrum etishi, ahloqan tubanlashtirishi, o'tkinchi mayl-istaklarni uyg'otishi, insoniy xislatlardan, xaqiqat, ma'naviyat va ma'rifatdan yiroqlashtirishini aytib, nafs ajdahosi komidan xolos bo'lganlar uchun faqat Alloh – Xaq, xaqiqatdir degan qarashni ilgari suradi.

MULOHAZA VA TAKLIFLAR Tasavvuf olamida she'riyatning nufuzi o'ziga xos bo'lib, ilohiy ishq mayidan sarxush bo'lgan shoirlar zavqu shavqini majoziy timsollar orqali tasvirlashga xarakat qilganlar. Bunday kishilar mutasavvif deb ataladi. Mashrab she'riyatining g'oyaviy, ahloqiy, falsafiy, irfoniy zamini tasavvufdir. Mashrab tasavvuf adabiyotining vakili sifatida nafsini yengish orqali ko'nglini yuksaltirish, ruhni poklab, o'tkinchi dunyo hoyu xavaslaridan ustun bo'lishga intilgan. Mashrab insonning mavqei-darajasiga uning to'kin hayoti, moddiylikdan emas, aksincha, insonning ahloqiy go'zalligi, yuksak ma'naviy fazilatlaridan kelib chiqib yondashadi. Mashrab ilohiy ishq kuychisidir. Mashrab ana shu ilohiy ishq devonasi bo'lib, qalbida kechayotgan tug'yonlarni qanday bo'lsa, shundayligicha qaynoq she'rlari orqali izxor etadi. Uning so'zlari misoli lag'cha cho'g', yondirguvchi olov, oxu nolasining chegarasi yo'q, shoirning ishq dardidan olam larzaga keladi. Mashrab she'rlarini o'qish jarayonida uning ko'nglida kechayotgan shavq, zavq, majnunlik, betoqatlik va o'z aslini topishga intilayotgan qalb nolalarini yurakdan xis etish hamda bandaning Xudoga bo'lgan xaqiqiy ishq qanday bo'lishi anglanadi. Mashrab o'z she'rlarini dardnoma, ko'nglini esa xasratxona, jarohatxona deb ataydi. Mashrabning dardi bir burda non topish umidida yurgan, mansab-amal uchun jonini jabborga beradigan kishi dardi emas, shavq va iztirobda tunlarni bedor o'tkazib, ko'zlaridan qonli yoshlar to'kkan, Allohga intizor yurakning nolayu fig'oni, ilohiy muhabbat dardidir: Men nola qilay shomu sahap dod eshigingda, Jonimni beray, sho'xi parizod eshigingda. Ul lolavu rayxonu suman, toza qizil gul Xam sarv bukuldi, qaddi shamshod eshigingda. Zulfig seni bu jonima yuz domi balodur, Jonim qushi sayd o'ldi chu sayyod eshigingda. Savdoyi muhabbatga tushubman seni izlab, O'lturdi g'aming, ko'zlari jallod, eshigingda. Ashkim to'kubon xajru g'amingda kecha-kunduz,

Vayrona vatan – manzili obod eshigingda. Ul husnu jamoling o'ti Mashrabga tushubdur, Parvonasifat kuydi, parizod, eshigingda Bu dardning davosi Alloh vasli, tavid va fano bo'lib, insonni bu martabaga ishq olib boradi. Mashrab talqinida ishq

barcha mushkul ishlarning kaliti, insonning haqiqiy haloskori, vujudni poklovchi olov, iksiri a'zamdir. Mashrab uchun maqsad Haqqa yetishmoq, mohiyatga yetish yo'li esa ishqdir. Mashrabning she'riyati ishqning tafsiri, o'z aslidan ajralgan ruhning nola va iztiroblar olamida o'zligini topishidir. Shunga ko'ra, Mashrabning ishq dinlar, mazhablar, turli ta'limot va qarashlar, tushunchalardan ustun turgan. Mashrab mazhablararo tortishuvlarni ma'nisiz va behuda narsa, deb hisoblagan. Kishilarni ana shu haqiqatni anglashga chaqirgan. Mashrab insonda ilohiy fazilatni ko'rish va sevishni, ruh va jism talablari orasida azobda qolgan insonni qutqarishni, fisqu fujur gunohlarini muhabbat o'tida kuydirishni niyat qilgan.

Xulosa

Boborahim Mashrab g'azallari jozibasi — bu insoniy dardning ilohiy nur bilan yo'g'rilishidir. Shoir o'zining otashin she'riyati bilan besh asrdan buyon o'quvchilar qalbidagi ishq olovini so'ndirmasdan kelmoqda. Uning har bir g'azali — bir dars, har bir misrasi — bir hikmatdir. Mashrab ijodi o'zbek xalqining ma'naviy boyligi bo'lib, u insonni hamisha erkinlikka, poklikka va haqiqiy Muhabbatga yetaklayveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- **Mashrab, B.** (1990). *Mehring qoldi ko'ngilda* (G'azallar va muhammaslar). Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
- **Abduqodirov, A.** (1994). *Mashrab va tasavvuf*. Toshkent: Fan nashriyoti.
- **Olimov, S.** (1991). *Ishq va iymon: Boborahim Mashrab hayoti va ijodiga chizgilar*. Toshkent: O'qituvchi.
- **Komilov, N.** (2009). *Tasavvuf* (Ikkinchi kitob: Ishq va ma'rifat). Toshkent: Movarounnahr.
- **Vohidov, E.** (2005). *So'z latofati*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
- **O'zbek adabiyoti tarixi.** (1978). To'rtinchi jild (XVII-XIX asrning birinchi yarmi). Toshkent: Fan.